

OSMANLIDA ZAHİRE MÜBAŞİRİ OLMAK: ZİŞTOVİLİ HACI ALİ ÖRNEĞİ (1749-1755)

BEING A GRAIN SUPERVISOR IN THE OTTOMAN STATE:
THE EXAMPLE OF HAJI ALI OF SISTOVA (1749-1755)

Fadimeana FİDAN

Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, ffidan@kmu.edu.tr

Öz

Zahire mübaşiri, iaşenin toplanmasında, nakledilmesinde ve iaşe ile ilgili ortaya çıkabilecek sorunların çözülmesinde görevlendirilen kişidir. Mübaşırlar savaş ve barış dönemlerinde zahire satın alıyor, ordunun ve bir şehrin beslenmesinde büyük roller üstleniyorlardı. Osmanlı Devleti, nüfus bakımından dünyanın en büyük kenti İstanbul söz konusu olduğunda burayı besleyebilmek için zahire üretim merkezlerine özenle seçilmiş mübaşırlarını gönderiyordu. Zıştovili Hacı Ali, 1749 yılında Karadeniz'in Rumeli ve Tuna Nehri kıyısı iskelelerinde toplanan zahireyi İstanbul'a sevk ettirmekle görevlendirildi. Bu bölgelerden İstanbul'a gelen zahire miktarı şehrin bir yıllık ihtiyacını büyük ölçüde karşılıyordu. İstanbul için hayati önem taşıyan Karadeniz'in Rumeli kesimi ile Tuna Nehri iskelelerine verilen önem mübaşırlara da yansımıştı. Bu çalışmada voyvodalıktan, sefiriğe ve valiliğe kadar yükselen Zıştovili Hacı Ali'nin yaşamının küçük bir kesiti olan zahire mübaşirliği ele alınacaktır. Böylece hem Zıştovili'nin bilinmeyen bir görevi ortaya konulmuş olacak hem de bu örnek üzerinden zahire mübaşırlarının özellikleri, görevleri ve yaşadıkları sıkıntılar anlatılmaya çalışılacaktır.

Abstract

A grain supervisor is an official who is authorised for the collection and transportation of provisions, and resolution of all possible problems about provisions. Both in wartime and in peacetime, grain supervisors collected grains and assumed important tasks for supplying an army or a city with food. To supply Istanbul, which was the most populated city of the world, the Ottoman State, sent carefully selected supervisors to manage grain production centres. In 1749, Haji Ali of Sistova, was commissioned to ensure the transportation of grains collected in the Rumelian wharves of the Black Sea and from the coastal wharves of the Danube to Istanbul. The amount of grain being sent from these regions to Istanbul met the annual grain need of the city to a great extent. The importance attached to the wharves of the Rumelian part of the Black Sea and to the wharves of the Danube, which were vital for Istanbul, was also reflected in the position of grain supervisors. Elevated from voivodeship to ambassadorship and then to governorship, Haji Ali's grain supervision, which constituted a small part of his life, will be addressed in the current study. Thus, both an unknown task performed by Haji Ali of Sistova will be revealed and also, over this example, an attempt will be made to explain the characteristics and tasks of grain supervisors and the difficulties they suffered.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 9 Ağustos 2016
Kabul edildiği tarih: 26 Eylül 2016
Yayınlanma tarihi: 12 Aralık 2016

Article Info

Date submitted: 9 August 2016
Date accepted: 26 September 2016
Date published: 12 December 2016

Anahtar sözcükler

Osmanlı Devleti, Zahire mübaşiri,
Karadeniz, Tuna, Zıştovili Hacı Ali,
İskele

Keywords

Ottoman State, Grain supervisor,
Black Sea, Danube, Haji Ali of
Sistova, Wharf

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001492

Giriş

Mübaşir, kelime olarak hükümetin emrini gerekli yerlere bildiren, bir malın tahsil edilmesini sağlayan, musallat olan adam gibi anlamlara gelmektedir (Şemseddin Sami 1268). Mübaşir; zahire mübaşiri, müsadere mübaşiri, menzil mübaşiri vb. görevlendirildiği konu bağlamında anılmakta olup, kelimenin önüne eklenen görev, mekân ya da nesne ona özel bir anlam yüklemektedir. Konu olarak ele alınan zahire mübaşiri, devlet tarafından üretim bölgelerine gönderilerek tüccara zahire satılmasını ve yüklenen zahireyi gerekli yerlere gönderilmesini sağlayan kişiydi. Zahire mübaşirinin görev ve yetkilerinden bahsetmeden önce, Osmanlı Devleti'nin zahire toplarken uyguladığı usullerden söz etmek, zahire mübaşirinin görevlerinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Osmanlı Devleti'nde iâşe denildiğinde, İstanbul merkezli taşımacılık akla gelmektedir. Zahire sevkiyatı ile ilgili her türlü karar, İstanbul'un ihtiyaçları göz önünde tutularak alınmakta, zahire üretimi yapan her kaza, ihtiyaç fazlasını öncelikli olarak İstanbul'a nakletmek zorundaydı (Tabakoğlu 102). İstanbul'un kendisine yetebilen bir şehir olmaması, Ortaçağın kısıtlı ulaşım imkânları ve yeni çareler üretmenin zorluğu, İstanbul'un iâşesinin temini meselesinin kuruluştan yıkılışa kadar güncelliğini hiç kaybetmemesine neden oldu. İstanbul'a iâşenin yetersiz gelmesi ya da gelmemesi durumunun yarattığı en büyük etki, kıtlıktı. Kıtlık, yüz binlerin ayaklanmasına neden olabilir, devletin istikbâlini tehdit edebilirdi (Güçer 397; Uzun 1). Bu nedenle devlet, iâşe ile ilgili sıkıntılar ortaya çıktığında bazı düzenlemeler yapmaktaydı. Bu düzenlemelerden biri olan *mukayese nizamı*¹, 18. yüzyılda İstanbul'un ihtiyaçlarının artması sonucu 1748 yılında uygulamaya konuldu. Mukayese nizamı ile kazalar kendilerine mesafe olarak yakın iskelelere bağlandı. Ürettiklerini, bağlandıkları iskelelere getirmeleri şart koşulan kazaların göndereceği zahire miktarı daha önceki senelerin un kapanı defterleri incelenerek tespit edildi. Kazalar, bir önceki senenin üretim kapasitesini aşmayacak ve aynı zamanda üretim kapasitesinden düşük olmayacak şekilde gönderecekleri zahire miktarını taahhüt ettiler (Güçer 405). Mukayese nizamı, sadece reaya üzerinde bir yükümlülük değildi, askerî kesimin de halktan almaları gereken oşür mahsullerini derhal iskelelere nakletmeleri gerekmekteydi. Mukayese zahiresi, vergi değildi ve asker taifesinden olmak, bu yükümlülükten affedilmeyi sağlamıyordu (Aynural 7). Mukayese nizamına göre taahhüt edilmiş zahire, ürün rekoltesinin düşük çıkması, kıtlık, sel, çekirge istilası, kış mevsiminin gelmesi ya da reayanın, ürününü belirlenen fiyattan satmak istememesi gibi nedenlerle iskeleye zamanında gelemeyebiliyordu. Bu gibi durumlarda kazaların mukayese zahireleri, bir sonraki sene alınmak üzere bakaya olarak kalıyordu (Fidan, 18. Yüzyılda İstanbul'un... 62).

İşte kazada üretilen, iskeleye nakledilen, tüccara satılan zahirenin İstanbul'a sorunsuz bir şekilde ulaştırılmasında, yani, taşra - İstanbul bağlantısının sağlanmasında zahire mübaşirinin görevi de başlıyordu. Zahire mübaşirinin genel olarak görevleri şu şekildeydi:

¹1748 yılından önce iskelelere rastgele gemiler gidiyor ve zahire bekliyordu. Bu süreç bazen haftalarca gemilerin boş bir şekilde iskelede beklemesine neden oluyordu. Aynı şekilde halk da iskeleye zahiresini getirse bile burada gemi olmadığı zaman iskelede beklemek zorunda kalıyordu. Bu yüzden üretim yerlerinden iskelelere, iskelelerden İstanbul'a gönderilecek olan zahirenin miktarını ve nakliye zamanını koordine etmek maksadıyla 1748 yılında mukayese nizamı tatbik edildi. Buna göre kazaların iskeleye nakledecekleri hububat miktarı geçen senelerdeki un kapanı defterleri incelenerek belirlendi. Böylece kazaların daha sonraki senelerde göndermeleri gereken zahire miktarları önceden tespit edildi (Güçer 405).

- Devletin belirlediği zahire miktarını, kazaların üretim nispetine göre paylaşdırmak (Güçer 405),
- Kazaların gönderecekleri zahire miktarını gösteren taahhüt ilamlarını kadıların yardımıyla toplayarak İstanbul'a iletme (BOA. A. DVNS. TZEİ. d. 9, 35/65; Fidan, 18. Yüzyılda İstanbul'un... 58),
- İskelelerde biriktirilen zahireyi, kapan tezkiresi olan gemilere yükletmek, gemilere yüklenen zahirenin çeşit ve miktarı, gemi reisinin adı ve şöhretini sicile kaydettirmek, gemi kaptanına bu bilgilerin yer aldığı tezkireyi vermek ve un kapanı defterlerine işletmek üzere İstanbul'a göndermek (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 257-258/553; 321/675),
- Kapan tezkiresi olmayan kaptana zahire sattırmamak (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 227/492),
- Yükünü alan gemiyi bir an önce İstanbul'a göndermek (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 19/38; Fidan 18. Yüzyılda İstanbul'un... 58),
- İskelelerde gemilerin boş yere beklemesini önlemek (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 36/66),
- Kendi bölgelerinde dindar kişilerin şahitliğinde zahire fiyatlarını belirlemek (Fidan, 18. Yüzyılda İstanbul'un... 58),
- Zahirenin içine herhangi bir madde karıştırılmasını engelleyerek zahireyi katışıksız bir şekilde iskeleye ulaştırmak (A. DVNS. TZEİ. d. 11, 109),
- Zahire sevkiyatında sorun yaşanan kazaları dolaşmak ve sevkiyatı hızlandırmak (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 39/71),
- Halk ve asker tarafından depolanmış zahirenin bulunduğu ambarları tespit edip açarak ürüne el koymak ve belirlenen yere naklettirmek (A. DVNS. TZEİ. d. 8, 58/134),
- İstanbul'dan iskelelere yetersiz gemi geldiğinde ve yazıcıların sermayesinin yetersiz kaldığı durumlarda meseleyi İstanbul'a bildirmek (Aynural 32),
- Kaçakçılığa meydan vermemek, kanuna aykırı davrananları hapsedtirmek (A. DVNS. TZEİ. d. 8, 58/134).

Zahire mübaşirlerinin geniş yetkilere sahip olması, fazla para ve mal kazanmak amacıyla bazen görevlerini suiistimal etmelerine neden oluyordu. Dönemin risalelerinde bu duruma yer verilmiş, mübaşirin nasıl olması gerektiği ile ilgili nasihatlerde bulunulmuştur. Canikli Ali Paşa Risalesi'nde, fazla mal sevdasına kapılan mübaşirlerden bahsedilerek, mübaşirlerin kadı ve naib gibi görevlilerle işbirliği içine girdiği; devletin, bu kademlere gelecekleri dikkatle seçmesi ve izlemesinin gerekli olduğunun altı çizilir. Özellikle Veziriazam ve Defterdarın,

mübaşiri takip etmeleri, mübaşirin gönderildiği bölgede ne kadar zahire ve hayvan olduğunu bilmeleri gerektiği ifade edilir. Padişahın nüfuz kaybetmemesini, istenilen miktardaki zahirenin gerekli yerlere sevk edilmesini ve reayanın mahvolmamasını bu nizamın uygulanmasına bağlar (Çolak 166-167).

Osmanlı Devleti, yetkilerini kötüye kullanmayacağına inandığı kişileri zahire mübaşiri olarak vazifelendirmektedir. Pek çok aday içinden bir kişinin mübaşir tayin edilmesi için hizmet, liyakat, sıdk ve istikametinin malum olması gerekmektedir (Telci 151). Ayrıca bu göreve getirilenlerin bazılarında vezirlik rütbesinin de verildiği göz önüne alındığında, mübaşirin reaya hakkında bilgi sahibi olması, askerî bilgi ve tecrübesinin tam olması gerekmektedir (Çolak 170). Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin mübaşir olarak tayin ettikleri arasında Sâbık Hazine Başbaki Kulu (A. DVNS. TZEİ. d. 8, 129/287), Dergâh-ı Muallâ Yeniçerileri Ocağından Orta Çavuş (A. DVNS. TZEİ. d. 8, 135/300), Dergâh-ı Muallâ Yeniçerileri Ocağından Küçük Çavuş (A. DVNS. TZEİ. d. 8, 174/379), Dergâh-ı Muallâ Kapıcıbaşı (A. DVNS. TZEİ. d., A. DVNS. TZEİ. d. 9, 27/52), Divân-ı Hümâyûn Sâbık Çavuşbaşı (A. DVNS. TZEİ. d. 8, 177/382), Sâbık Edirne Bostancıbaşı (A. DVNS. TZEİ. d. 8, 208/524), Sâbık Sipahi Ağası (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 21/43) ve Dergâh-ı Muallâ Gedikli Çavuşları bulunmaktaydı. Ancak zahire mübaşirlerinin çoğunluğunu, Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşıları ve Hassa Hasekileri oluşturuyordu. Seçilen zahire mübaşirinin ataması maliye kaleminde yapılır, görevinin karşılığı, tüccar tarafından ödenir, tüccar, satın aldığı zahirenin 1/120'sini mübaşire verir. Bu oranın karşılığı ise bir kuruştur (Aynural 30-31).

Bu makalede Zahire Mübaşiri Ziştovili Hacı Ali örneklemini üzerinden İstanbul'un iâşe temininde mübaşirin durumu ve yaşadığı sıkıntılar üzerinde durulacak, Ziştovili'nin literatürde eksik olan zahire mübaşirliği görevi de ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temel kaynağı Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Tevziât, Zehâir, Esnaf ve İhtisâb Defterlerinden dokuz numaralı Zahire Mühimme Defteri'dir. Defter, Ziştovili Hacı Ali'nin zahire mübaşiri olarak görev yaptığı yılları içine almakta olup, 1748-1755 yılları arasında İstanbul'a nakledilmesi istenilen zahire konusunda bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 4-384).

Ziştovili Hacı Ali Kimdir?

Ziştovili Hacı Ali Ağa'nın ne zaman doğduğu bilinmemekle beraber Hacer Topaktaş'ın (38) tespitine göre, 1695 yılında doğmuş olmalıdır. Kendisinin ilk dönemleriyle ilgili henüz bir bilgi kaydına ulaşılamasa da, devlet kademelerinde

görev yaptığı dönemler, bazı kesintilere rağmen takip edilebilmektedir. Hacı Ali Ağa, Ziştovi² voyvodası olup, 15 Kasım 1741 tarihinde Dergâh-ı Mu'alla Kapıcıbaşılığı'na atanmış, 30 Haziran 1744-1745 tarihleri arasında Baş-baki Kulu olarak vazifelendirilmiştir. 7 Kasım 1745 ve 4 Temmuz 1746 tarihleri arasında Sipahi Ağası olarak görev yapmışsa da (Topaktaş 38) 1746 yılında azledilmiştir (Mehmet Süreyya 285). 1749 yılının Ekim ayında Tuna ve Karadeniz sahilindeki iskelelere zahire mübaşiri olarak atanmış (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 28/53) 1750 yılının Nisanı'nda İstanbul'a çağırılmıştır (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 64/121). 25 Aralık 1754 tarihinde Lehistan'a III. Osman'ın cülusunu bildirmek üzere sefir olarak görevlendirilen Ziştovili'nin bu süreci (Topaktaş 39; Unat 778). 6 Ocak 1755 tarihinde Lehistan'a yola çıkmasıyla başlamış, yedi-sekiz ay sonra 1755 yılının Temmuz ya da Ağustos ayında İstanbul'a dönmesiyle son bulmuştur (Topaktaş 40, 56). Lehistan'dan döndükten sonra kendisiyle ilgili ilk kayıt 1755 yılının Ağustos ayına aittir. Bu kayıtle zahire mübaşirliği görevine tekrar getirildiği anlaşılan Ziştovili Hacı Ali'ye, Eflak ve Buğdan ile Tuna iskelelerinden toplanacak zahireyi İstanbul'a ulaştırma görevi verilmiştir (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 257-258/553). Bu bölgedeki zahire mübaşirliği 1755 yılının Aralık ayına kadar devam etmiştir (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 340/642). Bundan sonra ne iş yaptığı hakkında bilgi bulunmamakla birlikte bir dönem Kapıcılar Kethüdalığı yapmıştır (Mehmet Süreyya 285). 1757 yılında Rikab-ı Hümâyûn Kaymakamı (Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi 11), 2 Mart 1757 tarihinde Halep Valisi, 30 Nisan 1757-26 Nisan 1758 tarihleri arasında kaleyi muhafaza etme şartı ile Hanya Valisi, 1758 yılında yine aynı şart ile Vidin Valisi olarak atanmıştır. 24 Kasım 1758 yılında Özi Eyaleti'ne ve Silistre Livası'na vali olarak tayin edilmiş, bu görevini ifa ettikten sonra 1760 ya da 1761 yılında vefat etmiştir (Topaktaş 37-38).

Zahire Mübaşiri ve Devlet

Osmanlı Devleti, iaşenin İstanbul'a güvenli ve hızlı bir şekilde ulaşabilmesi için genellikle iskelesi bulunan yerlerden deniz yolu ile gönderilmesini tercih etmekteydi (Aygün 67). İaşe temininde ilk olarak ihtiyaç duyulan ürün veya mallar tespit edilip, bu malların bulunduğu sahalar belirlenmekteydi (Çiftçi 154-155). İstanbul'a temel gıda maddelerinin sağlandığı bölgeler ise şu şekildeydi: Hububat, Trakya, Rumeli'nin orta ve kuzey kesimlerinden, Eflak ve Boğdan'dan; et, Doğu Rumeli, Trakya, Balkanlar ve Orta Anadolu'dan; pirinç, şeker ve baharat Mısır'dan;

² Ziştovi Tuna Nehri'nin güneyinde, Niğbolu'nun doğusunda ve Rusçuk'un batısında yer almaktadır (İnciciyan 129).

yaş meyve ve sebze Marmara ve Trakya'dan; yağ ise Kırım ve Karadeniz'in doğusundan geliyordu (Emecen 198-199). Bu bölgelerden Karadeniz ve Tuna'nın İstanbul için ayrı bir önemi vardı. Buralardan satın alınan hububat bir yıl içinde tüketilmediği takdirde çürüdüğünden İstanbul'un günlük ihtiyacına ayrılıyordu. Diğer taraftan Akdeniz sahillerinden gelen hububat daha uzun süreler muhafaza edilebildiğinden, saklanmaktaydı (Aynural 13). Bu nedenle doğru orantılı olarak 18. yüzyılda İstanbul'a gelen hububatın %85,8'i Karadeniz, %14,2'si Akdeniz'den satın alınıyordu (Aynural 65).

18. yüzyıl ortalarında İstanbul'a zahire gönderen Karadeniz'in Rumeli kıyısı iskeleleri; Karaharman, Köstence, Minkalya, Kavarna, Balçık, Varna, Bergos, Ahyolu idi (Fidan, *18. Yüzyılda Karadeniz...* 86). Tuna Nehri kıyısındaki iskeleler ise Vidin, Niğbolu, Rahova, Zıştovi, Rusçuk, Yergöğü, Tutrakan, Silistre, Hırsova, Maçın, İsakçı, Tulça (Tolcı), İsmail, İbrail, Kalas ve Kili olarak sıralanmaktadır. Bunlardan Vidin, Rahova, Tutrakan iskeleleri genellikle sefer dönemlerinde iaşeye katkıda bulunurken onların haricinde kalanlar sefer dışında İstanbul'un beslenmesinde birinci dereceden önemli olan iskelelerdendi (Fidan *18. Yüzyılda İstanbul'un...* 35).

Yukarıda sıralanan Karadeniz ve Tuna iskelelerinden 1748 yılında toplanması beklenen mukayese zahire miktarı 4.500.000 kileye yakındı. Bunun 3.500.000'dan fazlası İstanbul halkının temel besin maddesi olan buğdaya aitti. Şöyleki; Tuna Nehri iskelelerinden 1.300.000 kile buğday ile 450.000 kile arpa, Karadeniz'in Rumeli iskelelerinden ise 1.850.000 kile buğday ile 400.000 kile arpa mukayese zahiresi olarak kayıt altına alınmıştı (Fidan, *18. Yüzyılda İstanbul'un...* 62).

Aşağıdaki tablolarda Tuna iskeleleri ile Karadeniz iskelelerinden istenilen hububat miktarları bulunmaktadır. Mukayese nizamına göre 1748 yılından itibaren her kaza, tabloda yer alan miktardaki hububatı iskeleye nakletmek zorundaydı.

Tablo 1: 1748 Yılında Tuna İskelelerinden İstenilen Hububat Miktarı

(A. DVNS. TZEİ. d. 8, 166; Fidan, 18. Yüzyılda İstanbul'un... 62)

İskele	Buğday Kile	Arpa Kile
İsmail	350.000	100.000
Kili	350.000	50.000
İbrail ve Kalas	350.000	250.000
İsakçı-Kayagölü- Maçın-Kartil- Tımarili	250.000	50.000
Toplam	1.300.000	450.000

Tabloda yer alan iskeleler, zahirenin tüccara satıldığı iskelelerdi. Niğbolu, Silistre, Zıştovi, Rusçuk, Hırsova, Tulça (Tolcı) iskelelerinde toplanan zahireler bu iskelelere getirilecek müşteriye ulaştırılıyordu. 1748-1755 yılları arasında adı geçen iskelelere bağlı kazalar ise şu şekildedeydi: Niğbolu iskelesine Niğbolu, Plevne, Lofça kazaları; Zıştovi iskelesine Zıştovi, Tırnovi, Selvi kazaları; Silistre iskelesine Silistre ve Yergöğü kazaları; İsakçı iskelesine İsakçı, Tımarili, Kayagölü, Kartil, Maçın kazaları bağlıydı. Rusçuk, Kili, İbrail, İsmail, Tulça (Tolcı) ve Hırsova iskelelerine ise kendi kazalarından hububat nakli yapılmaktaydı (Fidan, 18. Yüzyılda İstanbul'un... 63).

Tablo 2: 1748 Yılında Karadeniz İskelelerinden İstenilen Hububat Miktarı

(A. DVNS. TZEİ. d. 8, 165-166; Fidan, 18. Yüzyılda Karadeniz... 90)

İskele	Buğday Kile	Arpa Kile
Varna	350.000	100.000
Balçık	300.000	100.000
Kavarna	200.000	50.000
Mankalya	350.000	50.000
Köstence	400.000	50.000
Karaharman	250.000	50.000
Toplam	1.850.000	400.000

Karadeniz iskelelerinden toplam olarak verilmiş olan mukayese zahiresi içinde Bergos iskelesinin mukayese zahiresi yoktur. Çeşitli nedenlerden dolayı zahire miktarı farklılık arz eden Bergos'tan 350 bin kile buğday, 96 bin ila 50 bin kile arasında değişen arpa gönderilmektedir. Eğer bu toplama Bergos'tan gelecek mukayese zahiresi de dâhil edilirse Karadeniz iskelelerinden gönderilecek zahire miktarı iki milyon kileyi geçmektedir (Fidan, *18. Yüzyılda Karadeniz...* 90-91).

1748-1755 yılları arasında tabloda yer alan iskelelere hububat nakleden iskeleler şu şekildeydi: Bergos iskelesine, Ruskasrı, Serçeâbâd, Hatunili, Karinâbâd, Zağra-i Cedid, Zağra-i Atik, Aydos, Mesudi, İslimiye, Nevahi Yanbolu, Ahyolu, Kızanlık, Çırban, Uruncaâbâd, Kırkkilise, Kızılağaç ve Akçakaranlık; Köstence iskelesine, Köstence ve Tekfurgölü; Karaharman iskelesine, Karaharman ve Babadağı; Varna iskelesine, Varna, Prevadi, Kozluca, Yenipazar, Şumnu, Herazgrad, Osman Pazarı, Cuma-i Atik, Umur Fakih; Balçık iskelesine, Balçık ve Hacıoğlu Pazarı; Minkalya, Kavarna iskelelerine ise kendi kazalarından hububat naklediliyordu (Fidan, *18. Yüzyılda Karadeniz...* 88-89).

Defterlerde kayıt altına alınmış zahire miktarları ciddi boyutta olup İstanbul'un bir yıllık ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayacak mahiyetteydi³. Şu halde bu iki bölge mübaşirinin başka bölge mübaşirlerine göre çok daha önemli olduğunu ifade etmek yanlış olmaz.

Ziştovili Hacı Ali, 1749 yılında Karadeniz ve Tuna'yı İstanbul'a bağlayan önemli kişilerden biri oldu. Onun bu göreve getirilişinin nedeni, Karadeniz ve Tuna kazalarından zahire toplama ve sevkinin zorluğu nedeniyle buradaki mübaşirin baş edememesiydi. 1749 yılında Karadeniz ve Tuna iskelelerinin zahirelerini tertip edip İstanbul'a göndermekle görevli mübaşir, Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Ali'ydi. Ancak o, bu iki bölgenin mukayeselerini toplamakla meşgul olurken Bergos iskelesine yeteri kadar vakit ayıramıyordu. Bergos'ta zahire sevkiyatında yaşanan sıkıntılar üzerine, devlet, Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Ali'nin sadece Bergos'un zahire mübaşirliğini yerine getirmesini, Tuna Nehri ve Karadeniz'in Rumeli iskelelerine üstün yetenekleri olan bir mübaşirin atanmasını uygun gördü (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 27/ 52; 28/53). Bu anlamda seçilen kişi, çevresi tarafından "akıllı, makul, ciddi, politik, tedbirli ve güçlü" olarak tanınan Ziştovili Hacı Ali'ydi.

³ Bu iki bölgeden gelecek olan hububat miktarı yaklaşık 3.500.000 kileye baliğ olmaktadır. Bir kişinin yıllık buğday ihtiyacı 8 kile olduğu göz önüne alınırsa bu miktar ile yaklaşık 437.500 kişinin karnı doyabilirdi. Nitekim İstanbul'un nüfusunun 1590 yılında 595.000, 18. yüzyıldaki bir tahmine göre ise 450.000 civarında olduğu söylenmektedir. (Mantran 48; Aynural 4).

(Topaktaş 37).). O'nun zahire mübaşiri olarak başarı kazanacağı “*sen ki mübaşir-i muma-ileyhsin senden her halet-i gayret ve hamiyet ve memur olduğun iştirahdesinden kudret ve liyakat haletleri me'mul olmakdan naşi bundan akdem zehair hususuna mübaşir tayin ve tesyir olunub*” (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 39/71) sözleriyle açıklıyordu.

Ziştovili Hacı Ali'nin mübaşir olarak atandığı 1749 yılında İstanbul'da hububat darlığı çekilmekteydi. Bölge idarî ve askerî personeline hitaben yazılan emirlerde kıtlık nedeniyle Tuna ve Karadeniz'den toplanan hububatın sekteye uğramadan acilen İstanbul'a nakledilmesi emrediliyordu (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 74-75/146). Ayrıca Ziştovili'nin mübaşirliği, mukayese nizamının uygulandığı ilk yıllara denk gelmesi, görevinin bundan önceki zahire işi ile ilgili görevlilerden daha zor olmasına neden oldu. Nitekim halkın ve askerî kesimin yeni usule alışması zaman alabilir, aksamalar ortaya çıkabilirdi. Bunun aksini düşünmek de mümkün elbette. Ancak incelenen defter göstermektedir ki mukayese nizamının yerleşmesi hayli zaman almış, Ziştovili Hacı Ali'nin mübaşirlik dönemlerinde asker ve halk zahirelerini göndermemek için türlü girişimlerde bulunmuşlardı. Kıtlık dönemlerini avantaja çevirmek isteyen askerî kesimin bazıları öşrünü halkın elinde bırakmış, bazıları da ürünü ambarlarında saklamıştı (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 28/53). Ayrıca bölgede, kaçakçılığın sıklıkla yaşanması (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 95/189), halkın “*zahiremiz yoktur*” diyerek iskeleye zahire nakletmek istememesi (A. DVNS. TZEİ. d. 10, 7/8) mübaşirin karşılaştığı önemli sorunlardandı.

Kazalarda yaşayan ahalinin ve askerî kesiminin bu yöntemlere başvurmasının temel sebebi, rayiç fiyatın çok düşük olmasıydı. Kaçakçılıkla elde edilen kâr, devletin belirlediği zahire fiyatının iki üç misline çıktığından pek çok kişi kaçakçılığa yönelmekteydi. Ayrıca ürünlerini mahzen ve ambarlara doldurmak suretiyle İstanbul'da darlık yaratarak zahire fiyatının yükseltilmesini beklemekteydiler (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 144/298; Fidan, 18. *Yüzyılda İstanbul'un...* 94). İstanbul'a zahire gönderen iskele ve kaza ahailerinin bazıları da mukayese nizamında taahhüt edilen zahire miktarını denkleştirmek için zahirenin içine farklı maddeler karıştırıyordu. Karadeniz ve Tuna iskelelerinde zahirenin içine saman, çavdar, kütük, toprak atmak âdet haline gelmişti (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 18/35; A. DVNS. TZEİ. d. 10, 84/149; Fidan, 18. *Yüzyılda İstanbul'un...* 89). Karadeniz ve Tuna'dan nakledilen zahirenin İstanbul'da yaşanan hububat darlığını büyük ölçüde engelleyeceği düşünüldüğünde Ziştovili'nin işinin zorluğu ve sorumluluğunun ağırlığı daha iyi anlaşılacaktır.

Ziştovili Hacı Ali'ye gönderilen hükümlerin genel konusunu, yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı gemilerin iskelede boş beklemesi ve hububatın zamanında İstanbul'a gönderilememesi oluşturuyordu. Ziştovili Hacı Ali'nin ilk görevi, bir usulsüzlüğü çözüme ulaştırması ile ilgilidir. Süzebolu, Varna, Kavarna, Balçık, Köstence ve Karaharman ve Tuna Nehri kıyısındaki iskelelerin kazalarında bazı voyvoda, züema, sipahi ve mültezimler, halktan almaları gereken öşürleri almamış ya da öşür mahsullerini alarak mahzenlerinde depolamışlardı. Amaçları, suni darlık yaratarak zahire fiyatının artmasını sağlamaktı. Ziştovili Hacı Ali, zikrolunan iskelelerin kadı ve diğer idarecileri yardımıyla buna engel olmalıydı. Aksi halde İstanbul'da zahire kıtlığı yaşanabilirdi. Bu türden kanuna aykırı davrananların haklarından gelinmesi gerektiği de mübaşire bildirilmişti (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 28/53).

Ziştovili Hacı Ali, Karadeniz ve Tuna'daki iskele ve kazaları dolaşarak mültezimlerin ellerinde bulunan ve halkın elinde bırakılan öşürleri iskelelere naklettirmeli, taahhüt edilen zahirelerin iskelede depolanmasını sağlayarak iskeleye gelen tüccara sattırmalıydı (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 40/73). Ancak art arda gönderilen hükümlerden anlaşıldığına göre, Ziştovili Hacı Ali, taahhüt edilen miktardaki zahireyi İstanbul'a göndermekte zorlanmaktaydı (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 28/36; 37/67).

Tablo 3: 1749 Yılında Tuna İskelelerinden İstenilen Hububat ile Tehir Edilen Hububat Miktarı

(A. DVNS. TZEİ. d. 9, 28/36; Fidan, 18. Yüzyılda İstanbul'un... 63).

İskeleler	Buğday Kile	Tehir Edilen Buğday Kile	Arpa Kile	Tehir Edilen Arpa Kile
İsmail	350.000	110.000	100.000	40.000
Kili	350.000	15.000	50.000	50.000
İbrail ve Kalas	350.000	350.000	250.000	250.000
İsakçı- Kayagözü- Maçın-Kartil- Tımarili	250.000	125.000	50.000	25.000
Toplam	1.300.000	600.000	450.000	365.000

Tabloda yer alan iskelelerden İstanbul'a gelmesi beklenen zahirenin büyük çoğunluğunun gelmediği anlaşılmaktadır. Hükümlerde istenilen mukayese zahiresi ile İstanbul'a gönderilen arasında bu farkın oluşmasında Zıştovili Hacı Ali sorumlu tutulmakta, Zıştovili'nin görevini yerine getiremediğinden bahsedilmektedir.

1749 yılında gönderilen bir diğer hükümde Tuna iskelelerinden toplanması beklenen 800.000 kile hububatın henüz 500.000 kilesinin İstanbul'a ulaştığı, geriye kalan kısmının bir an önce gönderilmesi emredilmekteydi (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 37/67).

Tuna iskelelerindeki durumun aynısı Karadeniz sahilindeki iskelelerde, bilhassa Varna'da yaşanıyordu. Zıştovili Hacı Ali buradan taahhüt ilamlarını alsa bile Varna iskelesine bağlı kazalardan iskeleye zahire nakledilmesi hususunda sürekli sorun yaşamaktaydı. Nitekim 1749 yılında Varna iskelesine bağlı kazaların bir önceki yıl göndermemiş oldukları 20.000 kile buğday ile 10.000 kile arpanın iskeleye nakledilerek burada bekleyen tüccara narh-ı cari ile satılması emredilmekteydi (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 35/65). Varna iskelesiyle ilgili başka bir hükümde devletin beklemeye tahammülü kalmadığı anlaşılmaktadır. Buraya bağlı kazalardan biri olan Osman Pazarı kazası, taahhüt etmiş olduğu zahireyi iskeleye nakletmemiş, gemiler boş yere iskelede beklemişti (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 41/75). Yine aynı yıl, Kozluca kazasının da Varna iskelesine zahiresini naklettirmediği haber alınmış ve Zıştovili Hacı Ali'ye hem Kozluca kadısının hem de ayandan Ebubekir adlı kişinin yardım etmesi emredilmişti (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 44/79). Aslında Zıştovili, zahire nakliyatını hızlandırmak için Tuna Nehri ile Karadeniz'deki iskele ve kazaları dolaşıyordu. Ancak Varna iskelesinde çokça zaman kaybetmesi diğer iskelelerdeki zahire nakli konusuyla ilgilenememesine, nakliyatta aksamaların başlamasına neden oluyordu (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 51/99). Zıştovili Hacı Ali elbette tek başına bu görevi yerine getirmiyor aynı zamanda çukadarlar, iskele eminleri, kadılar, naibler, yeniçeri serdarları, zabitler, ayanlar ile iş birliği yapıyordu. Lâkin bu büyük iki coğrafyada iş birliğini devam ettirmek öyle kolay görünmüyordu (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 28/53; 35/65).

1749 yılının Kasım ayında Zıştovili'ye gönderilen hükümde, mübaşirlik mesleğinin sadece taahhüt ilâmlarını İstanbul'a göndermek olmadığı, aynı zamanda taahhüt edilen miktarın bir an önce İstanbul'a gönderilmesi gerektiği ifade ediliyordu. Mübaşirliğe başladığından beri rehavet ve ihmalkârlık içinde olduğu söylenerek Karadeniz ve Tuna Nehri iskelelerinden taahhüt edilen mukayese zahire miktarının sadece üçte birlik kısmının İstanbul'a ulaştığı, bu sebeple artık gözünü

açması ve mübaşirlik mesleğini lâyıkıyla yerine getirmesi emrediliyordu. Zıştovili'nin zahire gönderiminde yeterli görülmemesi Karadeniz iskelelerinde ona yardım etmesi için *senin gibi mütehayyiz, sadâkatkârâne, işgüzar* olarak tanımlanan Yeniçeri Ocağı Başçavuşu Hacı Mehmet'in zahire mübaşiri olarak görevlendirilmesine neden oldu. Bu görevlendirme yapılırken Yeniçeri Ocağı Başçavuşu Hacı Mehmet'e gönderilen hükümde Zıştovili Hacı Ali'nin taahhüt ilâmlarını toplayarak İstanbul'a ulaştırdığı; ancak başka işlerle çokça zaman kaybettiği için askeri kesimin öşür mahsullerini halktan alarak zamanında iskelelere gönderemediğinden yakınılıyordu. Özellikle Pazarcık kazasından gelmesi beklenen 100.000 kile buğdayın serdar ve ayanlar tarafından kendi mahzenlerine doldurulduğu, bu sebeple İstanbul'a zahirenin hiç gelmediği anlatılıyordu. Nitekim zahire naklinde görevlendirilen Mehmet'ten istenilen en önemli husus, voyvoda, mültezim ve sipahilerin ellerinde bulunan öşür mahsullerini toplatıp iskeleye naklettirmesiydi (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 40/73). 1749 yılında her ikisine birden gönderilen emirle birbirleriyle ittifak içinde çalışarak, gerekirse kazaları kendileri dolaşarak ya da adamlarını kazalara göndererek zahireleri iskelede bekleyen gemilere yükletmeleri emredilmekteydi. Yüklenen geminin bir dakika bile beklemeden İstanbul'a gönderilmesi üzerinde önemle duruluyordu (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 51/99). Bu hususun sekteye uğramaması için Varna iskelesinden Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü ağza varıncaya kadarki kısmında yer alan her iskeleye çukadar görevlendirmesi yapılıyordu. Kazalarda çeşitli nedenlerden dolayı zahiresini vermek istemeyenleri ise mübaşir, başçavuş ve zabitlerin hapsedmeleri emrediliyordu (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 39/71-72; 53/103).

Bütün bu önlemlere, görevlendirmelere rağmen 1750 yılında Karadeniz ve Tuna iskelelerinin mukayese zahirelerinin taahhüt edilenden daha az gönderildiği ortaya çıktı. Sürekli aynı sıkıntıların çıkması ve çözümlerin işe yaramaması devletin Zıştovili Hacı Ali'yi tehdit etmesine neden oldu. Bir hükümde, ona, can güvenliğinin devam edebilmesi için işini lâyıkıyla yapması gerektiği emredilirken (A.DVNS.TZEİ.d., 9, 41/75) bir diğer hükümde, zahire naklinin istenilen zamanda ve miktarda olmaması durumunda mübaşirlikten azledileceği söyleniyordu. Zıştovili görevde kalmak istiyorsa iskeleye gelen gemileri kışlattırmayıp, yükleterek İstanbul'a göndermek zorundaydı (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 52/102).

Buraya kadar devlet ile mübaşir arasında çok da iyi bir ilişkinin kurulduğunu söylemek güçtür. Zıştovili Hacı Ali'nin gerek iş yükünün ağırlığı gerekse yeteri kadar zahire sevkiyatında başarılı olamaması gibi durumlar sert

içerikli hükümlerin gönderilmesine sebebiyet vermişti. Üstelik 1750 Nisanı'nda Zıştovili Ali'ye gönderilen hükümde, taahhüt edilen zahire miktarının İstanbul'a büyük ölçüde ulaştığı, İstanbul'da bu anlamda bir darlık olmadığı, gelecek yıla kalan zahirenin tespit edildikten sonra güvenilir adamlar vasıtasıyla İstanbul'a gönderilebileceği belirtiliyor ve kendisinin de İstanbul'a gelmesi emrediliyordu (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 64/121). Zıştovili Hacı Ali'nin İstanbul'a çağırıldıktan sonra Tuna Nehri ve Karadeniz'in Rumeli kıyısındaki iskelelerin zahire mübaşirlik görevi, Dergâh-ı Muallâ gediklilerinden Küçük Hüseyin'e verildi. Onun döneminde de yaşanan sıkıntılarda bir azalma olmamış, Karadeniz ve Tuna iskelelerinin zahirelerini toplama işinin bir kişinin üstesinden gelemeyeceği anlaşılmıştı. Bu yüzden devlet, 1755 yılında Karadeniz ve Tuna iskelelerine iki ayrı zahire mübaşiri göndermeye karar verdi (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 257-258/553; 259/555).

Zahire Mühimme defterinde, 1755 yılının Ağustos ayına kadar kendisiyle ilgili kayda rastlanılmayan Zıştovili Hacı Ali'nin, 1754 yılının son ayında Lehistan'a sefir olarak görevlendirildiği ve bu görevinden hemen dönüşünde zahire mübaşiri olarak beş ay kadar daha Tuna iskelelerinde görev yaptığı tespit edilmektedir (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 257-258/553; 340/642). İncelenen defterde, ikinci kez mübaşirlik görevine getirilen bir başka mübaşir daha tespit edilememiş olması, devlet için, Zıştovili Hacı Ali'nin, aklından ve gücünden yararlanılacak özel biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca ilk mübaşirlik dönemi pek parlak geçmeyen Zıştovili'nin, tekrar atanmasının nedenlerinden biri olarak coğrafyayı tanıyor olması ileri sürülebilir. 1755 yılında tekrar göreve getirildiğinde Tuna kıyısında bulunan iskeleler ile Eflak ve Buğdan'dan toplanan zahirenin İstanbul'a ulaştırılma hizmeti kendisine, Karadeniz'in Rumeli kesimindeki kazaların mukayese zahirelerini mübayaa işi Dergâh-ı Muallâ gediklilerinden Küçük Hüseyin'e verildi (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 257-258/553).

Zıştovili Hacı Ali, ikinci mübaşirlik görevinde Tuna iskelelerinde biriktirilen zahireleri İbrail ve İsmail iskelelerine sevk ettirmeli, zahireyi iskelelerde bekleyen tüccara narh-ı cari ile sattırmalı (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 271-272/576), kapan tezkiresi olmayan gemilere zahire yükletmemeli, kapan tezkiresi olan ancak gemisine yiyecek haricinde mal almaya çalışanları engellemeli ve zahiresini alan gemiyi derhal İstanbul'a göndermeliydi⁴. Ayrıca o, kaçakçılık yapanlar ile zahireyi

⁴ Kapan tezkiresi ile gelen bazı reislerin Tuna kenarında bulunan Kalas iskelesinde gemilerine kereste yükledikleri İstanbul tarafından haber alınınca Zıştovili Hacı Ali'nin derhal bu işle ilgilenmesi, reisleri uyarması istenilmişti. (A. DVNS. TZEİ.d., 9, 259/555; 264/565).

iskeleye nakletmemek için inat edenleri Tulçı Kalesi'nde kalebent olarak ceza verecek (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 284/600), kalebent olacakların haklarındaki bilgileri rapor halinde İstanbul'a sunacaktı. (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 286/603; 293/618). Devlet, bu hususlarda kendisine yardım etmesi için çukadar görevlendirmesi yaparak onları münasip gördüğü iskelelere yerleştirmesini istedi (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 273/579). 1755 yılında Zıştovili Hacı Ali'nin uğraştığı en büyük sorun, Yergöğü Voyvodası Çerkes Ali'nin usulsüzce davranışları yüzünden bölge ahalisinin huzursuz olmasıydı. Bu huzursuzluğu Rusçuklu Mehmet, voyvodanın halktan zorla bal, peynir, çerviş (iç yağı) ve sadeyağ aldığı ve bu ürünleri İstanbul'dan gelen gemilere fazla para ile sattığını bir mektupla İstanbul'a bildirdi. Devlet, Zıştovili Hacı Ali'den Yergöğü naibi ile ittifak içinde çalışarak, voyvodanın halktan aldığı zahirenin hepsini tahsil etmesini istiyordu (A. DVNS. TZEİ.d. 9, 263/561).

Mübaşirlik dönemi 1755 yılının Ağustos ayında bittiği kuvvetle muhtemel olan Zıştovili Hacı Ali döneminden kalma zahire tehiriyle ilgili işler, 1756 yılında hala güncelliğini koruyordu. İbrail kadısına, İbrail nazırına, yeniçeri zabitlerine ve ayanlara gönderilen hükümlerle Zıştovili Hacı Ali'nin İstanbul'a göndermiş olduğu taahhüt ilâmlarında yer alan zahirelerin bir kısmının gönderildiği, geri kalanın henüz İstanbul'a ulaşmadığı dile getiriliyordu. Bu sebeple iskelelerine gelen zahireyi derhal İstanbul'a ulaştırmaları, gemileri boş yere bekletmemeleri ve zahirelerini vermek istemeyenler hakkında da cezai işlem başlatmaları emredilerek Zıştovili Hacı Ali döneminden kalan işler devam ettiriliyordu (A. DVNS. TZEİ. d. 9, 323/678; 329/679).

Sonuç

Mübaşirlik, Zıştovili Hacı Ali örneğinde görüldüğü üzere zor bir meslekti. Söz konusu, İstanbul'un beslenmesi ve ona besin sağlayan yerler olunca, mübaşirin sorumluluğu bir kat daha artmaktaydı. Mübaşirin en önemli özelliği, hızlı, zeki, gözü açık, sorun çözücü, cesur ve kararlı olmasıydı. Zira Karadeniz ve Tuna kıyısında zahire üretimi yapan çok fazla kaza vardı. Bu bölgelerdeki zahire sevkiyatının kış mevsiminin dışında ve kış mevsiminin izin verdiği ölçüde yapılabilmesi, zahirenin istenilen zamanda İstanbul'a ulaşması için büyük uğraş ve hız gerektiriyordu. Üstelik bu iki bölgede rayiç fiyatın düşük olması ve buna bağlı olarak kaçakçılık, karaborsacılık gibi sorunların varlığı mübaşiri zorlayacak cinstendi. Bu sorunların üstesinden gelecek, İstanbul'a sorunsuz bir şekilde zahire sevkiyatı yapacak kişi, mübaşir olabilirdi. Bu özelliklere sahip olduğunu düşünülen Zıştovili Hacı Ali, 1749 yılında zahire mübaşiri olarak tayin edildi. Ancak, onun

mübaşirlik dönemi pek parlak geçmemiş, taahhüt edilen zahire miktarlarının İstanbul'a ulaşmasında sürekli sorunlar ortaya çıkmıştı. Devlet, Ziştovili Hacı Ali'ye gönderdiği hükümlerde ağır ifadeler kullandıysa da daha sonra Karadeniz ve Tuna'nın zahire toplama işinin bir mübaşirin sorumluluğunu aştığını görmüş, bu bölgelerde iki mübaşirin görev yapmasını uygun bulmuştu. Ziştovili'nin hayatının küçük bir kısmını işgal eden mübaşirlik görevi ve yaşadıkları, sahip olduğu meziyetler onun üst düzey görevlere gelmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Şeref Bey. "Manzum Bir Sefaretname." *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası* 3.13 (1328): 777-795.
- Aygün, Necmettin. "XIX. Yüzyıl Başlarında İstanbul Merkezli Osmanlı Deniz Taşımacılığı." *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 23 (2010): 53-84.
- Aynural, Salih. *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2001.
- BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010.
- Çiftçi, Cafer. "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü." *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi* 16 (2004):159-171.
- Çolak, Songül. "Canikli Ali Paşa'nın "Tedbîr-i Nizâm-ı Memleket" Adlı Risâlesinde Reâyânın Durumuna Dair Tespit ve Öneriler." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12. 2 (2008): 163-173.
- Emecen, Feridun. "XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İâşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyat." *Tarih Boyunca İstanbul Semineri 29 Mayıs-1 Haziran*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi, 1989. 197-230.
- Fidan, Fadimana. *18. Yüzyılda İstanbul'un ve Ordunun İâşesinde Tuna İskelelerinin Rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kars, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- . "18. Yüzyılda Karadeniz İskelelerinin İstanbul'un İâşe Teminindeki Rolü (Rumeli Kıyısındaki İskelelere Göre)." *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 5. VII. Türk Deniz Ticareti Özel Sayısı. (2015): 83-102.

- Güçer, Lütfi. "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* IX. 1-4. (1949-1950): 397-416.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar." *Osmanlı Araştırmaları* II (1981): 123-132.
- İnciciyan, P. L. "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası." Çev. Hrand Andresyan. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 4.5 (1976): 101-152.
- Mantran, Robert. *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*. I. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990.
- Mehmed Süreyya. *Sicil-i Osmani*. I. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1308.
- Şem'dânî-Zâde Süleyman Efendi. *Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi Tarihi Mür'it-Tevârih*. II.A. Haz. M. Münir Aktepe. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1989.
- Şener, Fahri Yasin. *18. YY'da İstanbul'da Ticaret (İstanbul Ahkâm Defterlerine Göre)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi." *Uluslararası Osmanlı Sempozyumu II*. 27 Mayıs-29 Mayıs. (2014): 99-168.
- Telci, Cahit. "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci." *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXII.2 (2007): 145-166.
- Topaktaş, Hacer. *Lehistan'da Bir Osmanlı Seferi Zıştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefaretnamesi (1755)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Unat, Faik Reşit. *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
- Uzun, Ahmet. *İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması 1783-1857*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

Arşiv Kaynakları

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). *Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Tevziât, Zehâir, Esnaf ve İhtisâb Defterleri* (BOA. A. DVNS. TZEİ. d.),

BOA. A. DVNS. TZEİ. d. 8, 16; 58/134; 91/197;129/287; 135/300;
174/379;177/382; 208/524.

BOA. A. DVNS. TZEİ. d. 9, 16/28; 18/35; 19/38; 21/43; 27/52; 28/53; 35/65;
36/66; 37/67; 39/71; 39/72; 40/73; 41/75; 44/79; 51/99; 52/102;
53/103; 62/116; 64/121; 74-75/146; 95/189; 144/298; 227/492; 257-
258/553; 259/555; 263/561; 264/565; 271-272/576; 273/579; 274/582;
284/600; 286/603; 293/618; 323/678; 329/679; 340/642.

BOA. A. DVNS. TZEİ. d. 10, 7/8; 84/149.

BOA. A. DVNS. TZEİ. d. 11, 107, 109.